

ECHI DI IME:

Taa bu Gboo

(Igbo-Izugbe)

Ndi Igbo, ekele m unu! Ndi Igbo, unu ga-adi! Oru bu agbataobi unu ga-adikwa - o! Igbo no n'ulo na Igbo puru ije, ha niile ga-adikwa -o! Ebe nwa anona, ya puta ura. Ohanaeze, ekele m unu! Eze na ozo, ekelee m! Nke onye chiri ya zere!

Achibishop Obinna, ka m kelee gi nke akamkpa maka nnukwu ugwu i nyere m ihoputa m ka m buru odee Odenigbo 1999.

Aro gi na ndi otu gi tuputara wee bido nkuzi Odenigbo mara mma nke ukwu. Aha unu bara ya di mma mmaji mmaji. O di ka ugo beere n'oji; e lelekata ugo, e lelewe oji. Etu a ka Odenigbo si di n'anya m-ihe na-ewu ewu n'otu akuku, ihe e dere n'Igbo n'akuku nke ozo. Ekpere m bu ka edemakwukwo n'igbo si n'onodu ngworo o no na ya ugbua, kulie, setia, kpawa ike.

Ubochi Achibishop Obinna si Owerri, gbaa agu naasaa, gwuo mmiri naasaa, wee bata ebe m zoro n'otu obere obodo a na-akpo Annandale, New York, obi mapuru m. M wee si ya o dikwa mma. O si m were oso were ije na Igbo no na-eche m n'Achidayosis Owerri ka m gwa ha okwu. Igbo kwenu! Kwezuonu! Unu ga-adi. Achibishop Obinna amarala na Chinua Achebe ejighi igbo egwu egwu, na a si m na Igbo no na-eche, na iwu bu na aga m abiariri. Sooso uche na-eche m bu na ihe m ji bia agaghi eru okara ihe unu gana-atu anya n'aka m. Egwu na-atu m bu na m nogorogodu na nnukwu oche unu ga-akwadoro m na ukwu m ga-ebegoro n'ehu. M wee na-ario ka unu were m etu m ha. Echetara m ubochi otu enyi m dugara m ndi na-edozi moto, wee gwa onyeisi ha onye m bu. O wee si enyi m: O gwusiala? Nke ozo dika ya buru ubochi m pukwuru otu okenye enyi m n'Ogidi, o wee gwa onye ya na ya no onye m bu, o wee tie na anu na-ewu ewu anaghi eju

ukpa. O bu maka ya ka m ji yoo unu, bikonu werenu etum ha.

Afo itolu na uma gara aga ka m puru ije a akwadoghi akwado n'obodo oyibo n'Amerika, wee nodu ahughi ala Igbo anya ya burugodu otu mkpuru ubochi. Ewu na-esukwanu osusoo, ma aji ekweghi ka a mara. Mana ihe na-agba anyi ume, mu na nwunye m na unu anyi bu ekpere anyi maara na unu na-ekpere anyi.

O bu Achibishop Obinna bu onye hoputara ka a kpo okwu m ga-ekwu taa 'Echi di ime'. M wee lewe ya lesia hu na o dabara nke oma, kama ka m kponyere ya aka, meziere ya; ka o ghara ikwu sooso ya, makana ihe kwuru sooso ya oyi atugbuo ya. Kpatara na ihe kwuru, ihe akwuso ya; obundi na ihe kwusoro ya bu sooso ihe - onu oyi n'onu. Kpatara na ajo ihe enweghi atu na anyi na-akpo ya ajo ihe n'onu oto.

M wee chowa ihe ya na 'echi' ga-akwu wee hu na achoteghi m ya aka, na o bu taa anyi no n'ime ya. M wee nuria, si nwoke m Obinna: "kedu maka Echi di ime: Taa bu gboo?" O si m na o di mma. Anyi wee kuo ya stamp. ^{6/30}

O nweghi onye obula uche di n'afo amaghi na 'echi' di nnukwu mkpa. Echi niile, ma onye choo ikpozu ya aha ya, di omimi, di egwu makana chukwu enyeghi anyi amamihe ga-agwa anyi etu anyi na ihe ga-esi je ubochi di n'ihu.

O nwere nnukwu mmonwu na-aputa n'Ogidi ka nna m di na nwata. Ihe eji mara ya bu ajuju o na-adi aju ndi okenye ma ha na ya kelesia:

"Lee m anya n'isi ka i gwa m nke kany: ihe m bu n'ihu isi m, ka o bu nke m bu n'azu isi".

Etu ya bu mmonwu si di, o were ewu na okuko anya na ihe o bu n'azu isi ya kariri nke o bu n'ihu mmaji mmaji. Onye a juru ajuju a wee za si: Nna anyi, Egwugwu na Egwuregwu, nke di n'azu ka".

Mmonwu akwachagharia amu, wee kelee gi, si gi: I leela anya etu mmadu si ele, wee hu uzo etu mmadu si ahu. Uta adighiri gi. Mana o buru na I lere m anya n'isi etu mmuo si ele, ma i hu na nke di n'ihu ka. Ya ka mmuo ji si na Nkiruka!"

Nkiruka bu uzo ozo anyi si ekwu na echi di ime. Ekpere anyi

na-ekpe na ofo anyi na-ago bu ka echi muo n'ahuike na ndokwa; ka nke di n'ihu ghara ika n'ahuhu, kama ka o ka n'ezi ihe na ahuri.

Otu ukwe ndi CMS na-ekwe ebe mmadu nwuru na-asi:

Site n'ike nke Jesu,

O ga-adi mma

Anyi na-atu anya na echi,

O ga-adi mma.

Nna anyi ha ebee nke ha ichafu, si ozoemena! Mana o bu otu ekpere ka a na-ekpe, otu ofo ka a na-ago.

Ajuju m choro ka anyi juo onwe anyi bu nke a: O nwere ihe anyi gana-eme wee na-eche ihe echi ga-amu? Anyi ga-eji okwukwe na-ekpe ekpere. Mana onye nwunydi ya di ime omumu agaghi ewere akwukwo ekpere nodewe ya, ututu, ehie na anyaso nso. O kpee ka o ga-ekpe, o jee chowa ihe a ga-eji jee ulogwu, chowa ihe o ga-eji lee omugwo, azu asa a ga-eji tee ofe nsara.

Etu a ka o diiri anyi niile mgbe anyi na-ekwu na echi di ime. Anyi agaghi achiri aka abuo wunye na apata na-eche ka o muo. Anyi ga-apuo, chowa ihe anyi gana-emetu aka wee na-eche. Makana Baibul gwara anyi na okwukwe, maobu ekpere na enweghi ezi oru mere gini? Nwuru anwu! (James 1:10).

Udi oru di n'iche n'iche: oru aka, oru ubi, oru echiche na ndi ozo ga. Nke m choro ka anyi tinye anya taa bu oru echiche. Ka anyi cheedinu nwantinti echiche maka onodu ejughi afo nchancha asusu Igbo no na ya taa. E were onodu Igbo tunyere onodu Yoruba maobu Hausa na Najiria, n'Afrika na uwa niile, o nweghi aha ozo anyi nwere ike ikpo nke Igbo n'abughi onodu ihere na anyammiri. Kedu ka onye di ike si wee daa mba! Kedu ka Igbo e ji ama atu oganihu n'uwa niile ga-esizi etu a daghachi azu n'ihe mbu e ji amara mba - asusu ha? Ihe otutu mmadu ga-aza ma a juo ha ajuju a bu na umu Igbo na-agbaso ihe ndi oyibo, uwa wee gbaa ha ghari-oyibo ha abughi, nke ha na-abu Igbo.

Ihe di etu a, ndi Igbo na-asi ka a gaa juo ase, na ihe a agbaghi aka. O bu ya bu ase ka m na-ayo unu ka anyi bido ebe a taa juwa. Mana ka m gwa unu na o nweghi dibia maobu afa kariri Igbo zukotara

7/14
ebe a taa. Igbo ekelee m unu! Echi di ime, mana taa bu gboo.

O bu eziokwu na oge naha aganahi anyi; o bu ezie na senchuri nke ga-akwusi n'onwa olenaole di n'ihu di ka o lara anyi n'iyi, makana ndi anyi na ha bidoro oso agbaferechaala.

Mana iti aka n'obi na ita ikikirieze agaghi enyeziri anyi aka n'uzo obula. Sooso ihe di mkpa bu ichoputa ihe mere anyi, ebe mmiri no mawa anyi. Mgbe anyi mesiri nke a o ga-adiri anyi mfe icheputa ihe anyi ga-eme n'odinihu.

Ka m gwazie unu ihe bu uche m maka nsogbu a anyi no n'ime ya taa. O bidoro otu nari na afo ise gara aga mgbe ndi C.M.S ziputara otu nwaokorobia ukochukwu a na-akpo T.J. Dennis ka o soro ndi na-ezisa ozioma n'Onitsha. Dennis rutere Onitsha n'afu 1894 wee banye n'oru ndi CMS bidoro n'ala Igbo n'afu 1857.

Yabu na uka C.M.S anodularii iri afo ato na asaa mgbe nwoke a bu Dennis ji bia inyere ha aka.

Dennis bu mmadu ozioma Jeso na-anu oku n'obi, burukwa onye ikeoru di hienne. Ezinaulo o si puta n'obodo oyibo abughi ndi nwere aka, nke mere ka Dennis ghara iguzi akwukwo ihe bu uche ya. Mana ha bu ndi na-agba mbo, buru ndi na-esochi uzo Kristi anya.

A muru Dennis n'afu 1869. Ubochi o di afo iriabu dam ka o weere onwe ya nye ndi C.M.S maka oru igbasa ozioma n'Afrika. Ndi C.M.S. wee nabata ya, zuo ya afo ano na koleeji ndi ukochukwu, chie ya dikon n'afu 1893, zipu ya Freetown, Sierra Leone, ebe o noro otu afo tupu o gawa Onicha n'afu 1894.

Dennis amaghi asusu Igbo mgbe o biara Onitsha mana o di ya mkpa hienne imuta ya.

Mana ihe o kwuru ka otu afo gasiri bu na ya enweghi ike ghotu otu mkpuruokwu n'ime iriise n'okwuchukwu e kwuru n'igbo. Ikekwe na o chere na ya zohaa ukwu n'Onitsha ya asuwa Igbo ka ndi nwe ala, o maghi na Igbo abughi egwu achi utaba n'aka were agba. Mana Dennis abughi dibia a kpotara ka o chuo mmuo, mmuo bijaziri chuwa.

Otu ihe di nnukwu mkpa n'oru igbasa ozioma bu itinye Baibul n'akwukwo ndi ozo sonye n'asusu ndi a na-ezi ozi. Ndi Naija

Mission (dika e si akpo ndi C.M.S. n'Onitsha na mbu) ebidola nwayo nwayo n'oru a. Onye bidoro oru abu nwoke an-akpo J.C. Taylor nke ya na Crowther so bia Onitsha n'afu 1857. Taylor bu onye Sierra Leone mana nne ya na nna ya bu ndi Igbo a gbaputara n'ohu. Taylor amaghi Igbo ofuma oge o biara Onitsha mana o bu onye Igbo na mmuo ya. Ihe ozo nyeere ya aka bu na o nwere nwoke onye Sierra Leone ozo a na-akpo Jonas nke na-asu Igbo ofuma so Crowther na Taylor wee bia.

O bu Taylor ka a ga-asi toro ntqala uka C.M.S n'Onitsha. O bu akwukwo olenaole n'Agba Ohuru o tinyere n'Igbo ka Naija Mission ji aka uka mgbe Dennis biara Onitsha n'afu 1894.

O were Dennis otutu oge iji kwuo na ntapia Taylor tapiara adabaghi n'ih na o machaghi oyibo ofuma. Mana nke a bu ka o buru ihe o kwuru ihe Dennis na-achobu ka ya onwe ya buru onye ga-atapia Baibul n'asusu Igbo.

Dika m si kwu, Dennis di ike oru hiene. O wee kee aji n'ume banye imeghari maobu igbazi (dika o si chee) ihe ufodu ndi mbu mere. Ka o na-eme nke a ka o na-atapiakwa akwukwo ndi foduru na Baibul. Oruo n'afu 1910, ndi nebi Baibul n'obodo oyibo eweputa Agba Ohuru zuru ezuru n'olu Onitsha; ihe a kporo ya n'olu oyibo buru Niger Ibo New Testament. Anyi ga-echeta na o bu sooso afu isii gara aga ka Dennis zororokwu n'ala Igbo ejighi otu mkpuruokwu, anyi ga-ekweta na yabu nwoke bu oku na-agba ozara.

Mana nke a ka bu mbido. Dika onye mgbalj o bu, Dennis ewelie Agba Ochie, tapia, ebie, weputa n'afu 1906. N'ezie Dennis bu onye okika-agba. *July 20*

O buru na akuko Dennis jedebere ebe a, ase ajuju a anyi na-aju taa, aro a anyi zukatara na-atu, agaghiriadi mkpa. Mana Dennis yiri nwaanyi Ugwuoba a siriri na "o na-ebi oka ede o chiriri ukwu abuo wunye n'oku", maobu udi nwaanyi Asaba a siriri na nwa ya amaka, o si na ya aghubeghi ya ahu o bu ndi ahu Dennis wuru Igbo ka Igbo no na-nsogbu ya taa.

Dennis choputara na Igbo na-asu n'olu n'olu, wee hu oru ozo o ga-aru. Mana Igbo amarala kemgbe uwatuwa na mba na-asu n'olu n'olu. Mba a na-ekwu abughi Hausa maobu Yoruba, kama akuku

Igbo ndi ozo. Mba na-asu n'olu ma na ndi kwaa ukwara ibe ha amarala ihe o bu. Mana Dennis aghotaghi obere amamihe a.

Olu di iche iche Igbo na-asu wee bido chuwe Dennis ura. Kedu ihe a ga-eme asusu a bu Igbo ka o wee buru ezigbo ngwaoru a ga-eji gbasa ozioma Kraist n'ala Igbo niile? Ihe o cheputara bu ka ya kpokota mmadu olenaole site na Bonny, n'Onitsha, na Unwana (Afikpo) na Owerri ka ha nodu n'Egbu Owerri cheputa Igbo ohuru na-abughi nke onye obula iche, ma buru nke ha niile n'otu ya bu Union Igbo, Igbo njikooka.

Etu m si ako akuko a, ikekwe unu ana-eche na o bu sooso Dennis no na C.M.S na Naija Mission. Ndi ozo no, ma ndi ocha ma ndi ojii. Onyeisi C.M.S. n'Onitsha bu Achideacon Dobinson, onye norola ala Igbo otutu afu; Ukochukwu Smith na Basden, Miss Warner onye bidoro Saint Monica, ulokwukwo izizi umunwaanyi n'ala Igbo na ndi ozo ga. Ndi ojii nokwa ya, ma ka anyi hapugodu ha maka na o bughi ha nwe uka. Kedu ihe ndi ocha ndi ozo chere maka aro Dennis na-atu maka Union Igbo. Onye dika Basden bidoro gboo kwuwe na o wekwaghi ya anya, nke o na-ewe Miss Warner na Smith. Mana nke a enyeghi Dennis nsogbu tumadi ebe onyeisi kpatakpata bu bishopu Tugwell bi na Lagos kwadoro Dennis. Mana oburugodu na bishopu akwadoghi Dennis, Chukwu kwadoro ya, etu uche ya si gwa ya.

Ana m eche na otu ihe kasi ndi ozo niile o ji di ndi C.M.S mkpa ikwado Union Igbo bu na o ka mfe inwe otu Baibul mmadu niile na-agu kariya ma inwe ato maobu ano. O ga-adikwa onu ala n'ego. O were m anya na o bughi odinihu maobu oganihu asusu Igbo ka ha na-ero maka ya.

Otu ngalaba C.M.S. di na Bonny a na-akpo Naija Delta Pastorate (NDP) na onyeisi ha bu diokpara Crowther ekweghi na ntapia Baibul a na-eme n'Onitsha. Ha wee bido tapiawa nke ha n'olu Isuama. Dennis na Bishopu Tugwell na-akwado ya wee bido igba ha mgba okpuru site n'igakwu ndi na-ebi Baibul si ha chetugodu ka a nochaa nzuko ndi uka di iche iche ndi NDP, ndi Methodist, ndi Presbyterian, na ndi Qua Ibo na-agbasa ozioma n'akuku Igbo niile. A kporo nzuko a n'Ogostu 1904 mana Dennis

enweghi ike ilotaru Onicha maka ya. Ndi nzuko wee kwekorita na ntapia Baibul n'olu Onicha nakwa n'olu Isuama bu ihe di mma.

Mana Dennis akatala ahụ nke nukwu kita, o burula ekwusie-ma-onoghi-obata- ekwugharia. Na 1905 o kporo nzuko ozo n'Asaba; kpachapu anya na nkwado ya, hu na Bishopu Tugwell n'onwe ya ga-abia nodu n'isi oche.

Ihe niile gara dika Dennis si kwadowe. O bu ezie na o bughi ndi niile no na nzuko Asaba kwenyere n'ihe Dennis na-akwado, mana ha gbachara nkiti makana ndi ka n'onuogu kwunyeere Dennis.

Ebe Dennis hoputara iji mee isionodu bu Egbu Owerri. O ruo n'Oktoaba 1906 o hapu Onitsha gawa Egbu ebe ya na ndi nanyere ya aka bidoro itinye Baibul n'asusu o kporo Union Igbo nke Dennis nwere nchekwube na ndi Igbo ga-asu n'odinihu. Ihe Dennis mere bu o gaa n'otu akuku Igbo weta otu okwu, ogaa n'akuku ozo were okwu na-eso ya, o gaa n'ebe nke ato weta nke n'eso ya. Akuku ato ha lekwasara anya karisia bu Onitsha, Bonny, na Unwana makana enweghi mbido ntapia Baibul n'olu ndi a.

Achoro m ka onye obula ghotara na abiaghi m ebe a ikoto Dennis maobu oru ya. Ihe m choro ituputara unu bu na asusu abughi igwe okpuuzu ga-ewere tnye n'oku, weputa kuziwe maobu kugowa etu soro ya. Asusu di nso, di omimi, di egwu. O di ndu, Na-eku ume. O bu ya bu ihe kewaputara mmadu na umu anumanu. Ya kewaputara ndi na ibe ha; mba na agbataobi ha. Ya ka onyeobia si ala-mna-m-ha-ji-ugwo-ehi ga-abata nara m asusu m hikwaa, wusa, si na o ga-abara m uru n'odinihu. *July 27*

Afo 1913 kwesiri ka anyi na-echeta ya dika ubochi Achideacon Dennis hara mmiri na-ama asusu Igbo taa. O bu n'afu ahụ ka ndi na-ebi Baibul na London weputara onyeokika-agba a na-akpo Union Igbo Baibul. Mana okwu ebeghi n'ebe ahụ. O di mkpa iju ajuju: kedụ ebe ndi Igbo no? Kedụ onye nwe akwa ewu na-ata? Kedụ ebe Anyaegbunam, onye izizi echiri ukochukwu n'ala Igbo, kedụ ebe o no? Kedụ maka A.C. Onyeabo onye izizi e mere Bishopu n'ala Igbo? O bu ezie na ndi a no na nzuko, mana onu erughi ha n'okwu. Ha ajula ekwensu na oru ya niile, mana o bughi ha nwe ozioma.

N'afu 1918 G.T. Basden bu odeakwukwo ndi C.M.S. n'Onitsha zisara ajuju maka Union Igbo Baibul, iji mata echiche ndi oru C.M.S - ndi ocha, ndi ukochukwu ndi Igbo, ndi West Indies. Dika Basden si kwu, ndi ocha niile zachighara ajuju ahụ. ... Ka m kwuo ndi ozo n'oyibo: *"of the native clergy the three youngest answered. The reason why the Native clergy have not answered is that they are afraid to state their opinions on paper"*.

O bu sooso Basden bu onye kwusiri ike imegide Union Igbo. Mana etu anyi si hu, Dennis meriri Basden. Mana, onye e meriri abughi Basden, kama e meriri asusu Igbo.

N'ime afu niile a na-agbagha union si-union-asighi, otu ihe Dennis na ndi otu ya kwedoro aka bu 'nghotara'. Ndi Onicha ha ghotara Union Igbo? ndi Owerri ha ghotara Isuama? O nweghi oge obula Dennis na-aju: kedụ ka o si ada ha na nti? O nweghi mgbe o na-aju: I ga-ejilipu asusu a gu egwu anuri maobu bee akwa ariri? Ajuju a adighi Dennis mkpa. Mana Basden ghotara ihe o ga-eweta n'odinihu.

"Bible reading becomes a burden, rather than a duty and a pleasure..." One cannot find Laneashire, Devonshire, Cornish and somerset dialects mixed up in our Bible. Why should such a system be inflicted upon a poor uneducated people..."

Hapu ma ndi Igbo ha bu "poor uneducated people" ma ha abughi. Eziokwu di n'ihe Basden na-ekwu bu na ihe Dennis ji asusu Igbo mee bu ahubeghi - O nweghi ebe ozo e merela ya. O di mkpa hienne na anyi niile ghotara nke a ofuma - na ihe e mere n'asusu Igbo na 1913 bu ahubeghi. Ndi na-aghotaghi ihe a na-ekwu na-eji Baibul Yoruba maobu Baibul Efik ama atu. Ha na-aju si: Kedụ ihe Yoruba ga-eji nwee otu Baibul ma Igbo enweghi ike? Oziza ajuju a di mfe. Yoruba nwere otu Baibul n'ihhi na onye no n'isi ozioma na Yoruba bu Samuel Adjayi Crowther, bu nwaafu Yoruba. O wee tnye aka horo otu olu Yoruba n'etiti olu di ichi iche. Olu Crowther hoputara bu nke Oyo. Gekwanu m nti ofuma. Crowther ejeghi muwagodu Yoruba afu ise maobu isii; o jeghi

kpoo nzuko otu onye ijobu, otu onye Lagos, otu onye Owo, otu onye Ogbomoshon na ndi ozo na-asu olu di iche iche n'ala Yoruba, si ha wetawa otu okwu, otu okwu ka e wee kee okwu ohuru ha niile gana-aghota. Crowther maara n'ime mmuo ya na asusu abughi akamere, nke o na-abu ngwngwo e bute a tunye.

The Dennis mehiere, maobu uzo o gahiere abughi icho otu olu Igbo a ga-eji sugharja Baibul na ya, kama o bu ngala na nleli onye obia batara mba ha ka Igbo si ha, na gi n'onwe gi bu okpuuzu asusu biara ikpuru ha asusu ohuru ka mma kariya ihe ha na-asu, nke nna ha suru, na nnanna ha uwatwa.

O nweghi ihe obula m gutara maobu mutara maka Dennis na-egosi m na o bu ajo mmadu. O bu nnukwu dike n'oru, buru onye ji obi ya niile bia inyere ndi Igbo aka, kporo nwunye ya na nwanne ya nwoke na nwanne ya nwaanyi bia n'oru ahu. Mana nke a anapughi Dennis ileda ndi Igbo anya maobu ileli asusu ha. Gee nti ihe o dere maka Igbo.

Our translational difficulties were two-fold, viz, firstly, those arising from the poverty of the language, and secondly, such as arose from difference of dialect. The former are, of course largely chronic in character, and are common not only to all the Ibo dialects, but also, many of them, to all barbarous languages" (Church Missionary Review 1912).

Okwu abuo na-amali elu, na-alu onwe ha aka bu 'poverty' na 'barbarous', Asusu Igbo enweghi akunauba; o dara ubiam. O bu asusu ndi azubeghiazu, ndi di ka anuhia na-enweghi nghota. Gwazia m, onye ji echiche di etu a wee biakwute asusu o ga-eji nsopuru na-emeso ya, ka o ga-eji mkpari?

Okwu a abughi naani Dennis ka o metutara. o metutakwara mmekorita ndi oyibo na ndi oji site na mgbe ochie. Nari afo ato ka oyibo ji si n'okeoshimiri na-arigota, otu nzoukwu, otu nzoukwu, n'elu ala Afrika. Agha ha bu abia enweghi atu. O bu egbe, turu mma, kpuru oku n'onu *Ang. 3*

Oyibo alughi ya bu ogu n'onwe ha, kama ha nyoputara ndi ofoogeri na ndi amakekwu di be ndi ojii, bunye ha ngwaagha,

nye ha mmanya oku si ha baa, mesuo obodo; ha nwude ma nwoke ma nwaanyi, ma umuaka chidata ka e goro. Ahia ohu wee bido etu a, nwayo nwayo na-ebu na-abami kwa ubochi, kwa afo wee ruo n' Afrika niile enwuru oku, wee gbaa nari afo ato.

Ihe anyi luru agha Biafra erughi afo ato, ma lee ka ihu na anya di anyi ka a luhara ya. Chezie maka nari afo ato! Ogu Biafra mmaji mmaji, ogu mmaji ise! "One hundred times"

Ihe mere Afrika abughi ihe a na-akoro mmadu. Onye na-ekweghi na oria enwe rjara ^{si} ike, ya gaa lee ka anya di atani furula ya oku!

Mgbe ozioma ji biarute Ala Igbo na 1857, ndi Igbo amaghizi onwe ha. Ahuhu ebebe edewela ha eleghi-welata.

Ndi ochi, n'akuku nke ha, akpoghi Igbo ihe obula n'ihia afo kwuru afo oyibo ji ndi ojii azuru ahia ahu. O bughi na nkiti ka otu okenye n'Onitsha oge ahu ji kwuo si na ya ga-abia uwa ozo na ya agaghi abiazi ka mmadu, kama o ga-abiazi dika okwute. Kedu ihe ozo mmadu ga-anu wee mara na ubochi adighi mma n'ala Igbo?

O buru na onodu Igbo di njo etu a, anyi ga-ata ndi wetara ozioma uta maka nleli ha jiri bia? Uta di ya bu na nleli adighi na nkuzi Kraist? nke ozo bu na aka oyibo di n'ihe debere Igbo n'onodu o no.

Mgbe ufodu na ngaghari m n'obodo ndi ochi, ajuju ndi guru akwukwo na-aju m bu: "Obibia ozioma biara Afrika, o di mma ka o di njo?" Ajuju a bu mkpakana (ajuju e ji ajugbu okenye). Etu m si aza ya bu na ozioma, dika aha ya si di, mara mma nke ukwu. Mana ozioma biara Afrika abughi sooso ya di n'akpa e ji weta ya.

Nleli oyibo leliri ndi oji di n'otu akpa ahu. O bu nleli a mere ka Dennis chee na ya bu chi ga-ekere Igbo asusu ohuru; chee na ndi Igbo Aruchukwu amaghi ihe ha na-ekwu mgbe ha siri na (Union Igbo kwere ha nghota) kama na o dighi uto na nti; chee na ndi ozo niile na-ekwu ka e ewere nwayoo sobe union Igbo bu aha ndi ujo, ndi Onitsha nyere Dennis bu ozojiriogwe. Ndi Igbo na-ekwu na aha a bara mmadu na-achaje ya.

Ajuola m ajuju a mbu: "Kedu ebe ndi Igbo no oge ihe a niile na-eme"; m wee za si na ha no kama na onu erughi ha n'okwu. Mana ya bu aziza ejuchaghi afo. O kwesiri ka anyi leba ya anya

ofuma mara ihe anyi nwere ike imuta maka taa na echi. Nwata aña gbara na-aso okporo kporo ishi. O bu ezie na onu erughi ndi Igbo n'okwu na mbido uka be ha, mana o nwere etu onye onu na-erughi n'okwu ga-esi edebe ihu, mmadu ncha amara ozigbo na oso n'ihe a na-ekwu.

Ndi Igbo akwukotaghi onu gosi na ha esoghi. Ufodu gosiri, ufodu egosighi. Ndi ocha no n'akuku Igbo di iche iche atufughi oge n'iji okwu a kewaba Igbo: Onitsha, Owerre, Isuama, Bende, Arochukwu, wee gawazie. Ajuju kwesiri ka anyi juo onwe anyi maka taa na echi bu nke a: Kedu ihe kpatara o ji adiri anyi ofere ilu ogu imeulo, ogu mbuboede, hapu agha nke bu agha no n'eziamu?

Ndi C.M.S. meghere Awka College maka izu ndi nkuzi na mbido senchuri a. N'afu 1919 otu nwoke kwadooro Dennis n'eleghi anya n'azu, gara juo ndi koleeji ahu ihe ha chere. Etu nwoke a siri kwu, ha mere vootu nke gosiri na mmadu irinaitolu kwadoro union Baijul, ebe irinaise akwadoghi. Nwoke a si na British na Foreign Bible Society na London wee bia. Vootu ndi Awka nyere ya nnukwu anuri. Ma gee nti ihe nwoke a na-akpo Banfield kwuru na nchoputa o mere maka ndi Igbo ndi na-akwadoghi union Baijul

you know as well as I do that the native has little stability of his own and moves and thinks as his superiors do". Kedu ihe anyi kporo ya? Nleli!

Mana ihe m choro irutu aka bu echiche umu koleeji ga-agbasa ozioma na amamihe n'ala Igbo. Ihe otu n'ime gwara Banfield bu. "It would be good for us to learn to read the Union Bible and then we can be understood wherever we are stationed". Nwata nwoke a no na koleeji Awka, mana omaghi na Awka na-apu njem n'akuku Igbo niile, n'agaghi muchaa asusu ohuru a na-akpo union. O maghi na nna nne m a na-akpo Hoegbunam, bu nne uzu, puru ije n'okigwe, luo nwaanyi ebe ahu, muta umu. O gara muo union Igbo tupu o si Awka puwa njem? A taghi nwaanyi Ogidi siri na akwukwo di ka onye gukata ya, O gupuo akpa nzuzu!

Ka anyi bezie okwu Dennis n'ebe a. O mechaala. Naani ihe anyi nwere ike ime ugbu a bu idinaata aka n'eze na-asi: "O di ka

ya buru mgba, ka a gbanwee". O nwere nghotahie abuo maobu ato a na-enwe maka union Baijul. Nke mbu bu na ndi Yoruba nwere union Baijul ha niile na-agu. Nke a bu nnukwu ghotahie. Ihe Bishopu Crowther mere bu iwere otu olundi Yoruba a na-asu n'Oyo ka o buru asusu baijul n'igbasa ozioma. O jeghi tinkawa ijebu na Ibadan na owo na Akure na ogbomoshu na ndi ozo ka o wee nweta union Yoruba. O weere olu di ndu, a na-asu, olu nwere be. Onye choo ima maka ya; o gaa be ya juo.

Nghotahie nke abuo bu iche na ihe Dennis mere n'Igbo bu ihe asusu na-emere onwe ha ma a hapu ha. Dkt. Westerman dere na ihe Dennis mere Igbo bu ihe umu obere asusu Yurope ji aka ha meere onwe ha mgbe gboo. Sooso ihe di iche bu na nke Dennis mere "was done by one person within a definite time, and not by slow and natural development". Dkt Westerman nwere otutu nzere akwukwo, keduzi ka o si agwa anyi na o nweghi ihe di iche n'etiti osisi di ndu na nke kporo nku. N'ezie amamihe na nzuzu bu agbataobi!

Achideacon T.J. Dennis nwuru n'oshimiri n'afu 1917 ka ya na nwunye ya na-ala izu ike n'etiti agha Jaman nke izizi. Dika m si kwu na mbu, ahughi m ya ka ajo mmadu. Kama o bu nwoke siri ike n'okwukwe Oru o biara iru n'ala Igbo doru ya anya nke oma. O tufughi oge obula wee zowa na olu ahu ka di mkpa. Mana nleli o ji sodo asusu Igbo, na ndi nwe ^{asusu} ahu dubara ya n'imebi ihe.

O bughi sooso Dennis bu ntupo a. Ha juru eju bara abara bu ndi bu ya. Otu nwoke na-ewu ewu n'uwa niile a na-akpo Albert Schweitzer - philosopher, theologian, musician, medical missionary - no na-agwo ndi oria nakwa agbasa ozioma na Gabon mgbe Dennis no n'Onitsha na Egbu Owerri. Ka oru Schweitzer si putaka ihe e nyere ya "Nobel Peace Prize maka etu oru ya si welite agbataobi nwanne na nwanne n'obodo niile (brotherhood of nations). Mana ihe ndi a niile anabighi Schweitzer isaghe onu si na ndi ojii bu umunne ya, kama na ha bu umunne ya nta (obere umunne ya.) I hula ntupo nleli ahu anyi kwurula maka ya. Neaman bu onyeisi usuu ndi agha eze Siria... burukwa onye a na-ahu ihu oma, n'ihu na o bu n'aka ya ka Yahweh siri nye Siria nzoputa; nwoke ahu bukwa dike na dimkpa, mana o bu onye ekpenta (2

Kings 5:1). Nleli ndi ana-ewegara Ozioma di ka ntupo ekpenta n'ahụ ndi ozi Chineke. O mere nke a, mee nke a; o bu nke a buru nke ozo, ma o ji nleli bata. *Sept. 7*

Akuko Dennis na union Baiḅul buuru m nnukwu ihe mwute n'uzo di iche iche. Mana nke kacha ha niile bu etu e si tufuo onodu/awale Baiḅul Igbo nwere ibu isi mmiri edemakwukwo n'Igbo. A tufuru onodu a ka Dennis wee nwee efe ime ihe nchoputa (experiment) n'asusu onye ozo. Nke kacha njo bu na e mesia ya bu ihe nchoputa gaa kwusi ndi na-ebi Baiḅul iweputakwa Baiḅul nke mbu ozo; ya bu nke mbu, maobu nke ohuru di ha mma. Kama ihe e gosiri Igbo bu na oyibo ji mma, jikwa ji.

O bu ihe a mere na Naija Mission, otu nari afo gara aga, debere edemakwukwo n'Igbo n'onodu o no taa. Achideacon Dennis toro ukpuru anyi na-eso, nke bu na otu mmadu nwere ike nodu ebe ya, sie aka n'imi, kwuo ka ndi Igbo ga-esi na-asu, maobu nade, asusu ha. O chozie ime ebere, o kpokowa nzuko mmadu olenaole ha eweputa okwu ohuru di iche iche. Onye nuzie ka a kporo mahadum, juo keduru ihe o bu, a si ya na o di ka o biaghi nzuko e nwere n' onwa Maachi!

Biko gbagharanu m. Achoghi m imejo onye obula. Aka anyi na-ebihieri taa bu ihe a mere anyi gboo. O nweghi onye uta diiri.

Ihe nyekarichara nsogbu bu ikuziri umuaka Igbo n'uloakwukwo. Anyi esila Union Igbo baa Sentral, si ebe ahụ puta baa Igbo Izugbe (standard). Ma ihe na-ebenu ka na-eberiri. Maka gini? Maka Dennis. O bu iwu Dennis juru anyi isi. Iwu Dennis bu na mmadu niile ga-asuriri maobu ederiri otu olu Igbo, ya rie nku rie mmiri!

Ihe okwu a ji sie ajo ike bu na ndi chorọ nkuzi abughi umuaka, kama ndi nkuzi n'onwe ha. Unu ga-echeta ndi nkuzi a na-azu n'Awka n'afọ 1919 ndi kwuru na union Igbo ga-abara ha uru ma ha ruo steshon ha. Amaghi m ma o bu sooso m na-anu olu nwa DC n'onu ndi nkuzi a. Naani ihe ha na-elo bu ihe ga-eme ka oru ha di mfe.

Otu ihe m chorọ ka anyi nu, ghotu ofuma bu na sooso otu onye, n'agbanyeghi etu o ha, enweghi ike itiri asusu-iwu.

Otu nari mmadu enweghi ike inye asusu oda, o sokwa ya ka isi

ha na-emetu n'eluigwe. Asusu nwere owara o si aga. Oge ufodu o wee anyi anya; oge ufodu o gbagwojuo anyi anya. Onye were anya ike sowe asusu, o funahi ya kpam kpam.

Ihe na-eme n'uloakwukwo ugbo a bu inapu umuaka ufodu Igbo ha na-asu ebe nne ha na nna ha. Nke a bu nnukwu ajo ihe na-enweghi atu; ajo ihe na olu oto. Keduzi onye i bu i ga-eji si nwa mmadu na asusu a munyere ya na ya esoghizi, na o ga-echufu ya, suwa nke ndi na-eso uzo Dennis weputara? Nwata dezie "Ha". a si ya kagbuo, *dezie ha.*

Odi m ka anyi agupuchaala akpa nzuzu. Mana taa kabu gboo. O bu ezie na otutu oge agalahala anyi, ka anyi kee nkwicha, gbadido itufu otu nari afo ozo. Maka na agadi nwaanyi da nda nda abo, a guo ihe o bu n'ukpa onu. A gbaa mbu, o tuo n'ogwe; a gbaa abuo o tuo n'ogwe, o bu ogwe ka a pijiri. *aku? 9/19*

Ndi na-akuzi Igbo ga-anokoo tuo aro etu ha ga-esi gbanwoo nkuzi asusu Igbo ka o buru ihe anuri, hapu ibu ibu aru. Oge umuaka anyi disị obere, ana m echeta etu ihu ha si ekewapu ka anwu ma m si ha bia ka m kooro ha akuko ifo. Ihe ndi na-akuzi Igbo gana-agba mbo iweputa n'ihu umuaka bu anyanwu a di n'ime obi ha. Ihe Dennis na umuazu ya wetaara Igbo bu aluluu na-agbachi ihu anyanwu dika ochichiri.

Asusu nwata putara uwa nuwa bu asusu ochie, etu aha ochie si buru aha ubochi a muru ya. Oyibo na-akpo ya 'mother tongue' - olu nne. Inapu nwata olu nne ya no odu ka inapu ya ara nne, isepu ya onu n'ara.

Ufodu n'otu ndi kwere na a ga-eme ka mmadu niile suwa, dewe Igbo Izugbe (standard Igbo), ekwuola si na ihe kpatara Chinua Achebe ji emegide Igbo Izugbe bu na o bughi asusu Ogidi ka e jiri mee ya. Ka m zaa ha n'ihu Igbo niile ebe a taa. Achoghi m ka e were. Unu ghotara ihem na-ekwu? Asiri m na achoghi m ka e were! Unu ma onye bu e? O bu ndi oke mmata, ndi umuazu Dennis, ndi na-eche na asusu bu "engineering". Asusu bu onyinye Chukwu. Achoghi m inapu onye obula nke ya; achoghi m ka a napu m nke m. Ikekwe ufodu ana-eche na Chinua Achebe ahughi Igbo n'anya etu o si hu Ogidi. Nke a bu asi, ugha, ashi!

Onye na-ahughị Igbo n'anya bụ onye weere mma oge na-egbusisi ngalaba ya niile. Ahuru m Igbo n'anya, hụ Ogidi n'anya.

Ekpere m bụ ka anyi zuputa igwe ndi oru ga-eji asusu anyi dolite n'ihu umu mmadu anyanwu ututu Chukwu tinyere n'obi ha, site n'ide akwukwo amamihe na nchoputa di iche iche, na akwukwo egwu, na akuko ala na akuko ifo, abuakwa maobu abuoma, nke gboo na nke ohuru.

Ndi na-achọ ka anyi niile suwa otu olu na-ekwu na oge adighizi iche asusu Igbo ka o were aka ya kwuo ihe ga-abu Igbo Izugbe. Mana ha na-echefu na o bu icho Igbo Izugbe ka Dennis ji nye anyi union Igbo, nke mutara sentral Igbo nke mutara Igbo Izugbe. Ime mgbalu ugbo a enyezighi aka. O di ka okokporo putara ura otu ubochi si ka a chowara ya nwunye nke taa nke echi, O na-ero na nwanyi bu akwaa ekowe? Unyahụ agaala, ka anyi were nkenke oge fodurunu taa gbazie onwe anyi iga n'ihu ma chi boo.

Kedu ihe m ga-agwa unu maka onodu Igbo na Najirija unu amabeghi makaria m? Ka m sikene n'akuku rachawa ya bu ofe di oku. Ebe niine na mba niile nwere ihe eji mara ha, ya bu ihe ndi ozo jiri mara ha. Mana nke kacha mkpa bu ihe ndi ji mara onwe ha.

O buru na e nwere ike ichigha azu n'aguguala je juo ndi ocha maka ndi Igbo, ha ga-asi gi gbawakwa, na ha ana-ekwe ekwe, na kama onye Igbo ga-abu ohu o daba mmiri. Ya bu na ha abaghi uru obula. Ha ga-agwa gi na o nwere otu oge ndi e si n'ugbommiri kpogota n'elu ala na South Carolina, chighara azu -- ha niile, ma nwoke, ma nwanyi, ma nwata ma okenye--chighara azu ka ha, banye n'osimiri, laa ego eji zuo ha n'iyi. Aha a na-akpo ebe njinji a jiri bu *Ibo Landing*, wee ruo taa. Onwere abuakwa ndi ojii Amerika a na-akpo "*Walking in the Water*", a na-abu ruo taa maka ihe a mere mgbe gboo.

I hapu *Ibo Landing* gbagota nwantinti n'aguguala kwusi nari afo abuo gara aga, i ga-ahu nwoke a na-akpo Ekweano, onye Iseke na Divishon Olu (dika muonwem si choputa) a dooro n'agha ka o di afo irinato, were ya tuba mgbere na West Indis, n' Amerika, ma u'elu ala ma ugbommiri, wee ruo mgbe oburu okorobia. O ji igba mbu ndi Igbo kuziere onwe ya akwukwo, ruta ego o jiri gbara

onwe ya n'ohu, wee dee akwukwo wuru ewu n'afu 1789; nke o gbaputa kpo ya "*The Interesting Narrative of the Life of Olauda Equiano or Gustavus Vassa, the African, written by Himself.*"

Ekweano bu onye Igbo izizi dere akwukwo iji gwa uwa na ya esighi n'ohia puta, na ya bu nwa amadi ahia ohu kpuru n'apiti. Onye Igbo obula kwesiri igu akwukwo Ekweano. Ahiize ndi na-ebi akwukwo onye obula nwere ike izuta ya taa. Akwukwo a bu uloaku ihe mmuta maka Igbo na oyibo na umummadu. Otutu ihe Ekweano dere ga-emetu onye obula n'obi, mana o nweghi nke gafere anuri. O nwere mgbe o gbaputara onwe ya n'onodu ohu, wee na-awuli elu, na-ebe: "*I am my own master!*" nari afo abuo tupu Martin Luther King, Jr ebee "*Free at last!*"

Ihe m ji ekwu udi okwu a bu na akuko ufodu m nuru banyere ihe na-eme n'ala Igbo gosiri m na ndi be anyi ufodu amaghi, maobu na ha echezola ihe eji mara Igbo. M wee si ka m koro unu maobu chetara unu. Ndi Igbo achoghi onye ha ga-akpo nnamukwu maobu '*master*'. Igbo achoghi onye ga-agba ha ohu; onye ga-eji ha mee boi-boi, oburu na onye Igbo ahu onwe ya na onodu ohu ma obu boi-boi o gana-alu, na-agbali ka o si na ya puta, nwere onwe ya. Keduzi ubochi anyi mutara na nwoke bizuru ulo ga-ahapu ebe ya gawa Abuja igu egwu na eze ga-adi ndu ruo mgbe ebighi-ebi? P.29

Unu ma ihe bu na Igbo enwe eze? O bughikwanu na Igbo amaghi ihe a na-akpo eze. Cheta na Igbo na Bini gbara agbataobi, na oba n'Iduu juru akuko ifo ndi Igbo. Cheta na Igalla na Igbo gbara agbata obi n'akuku nke ozo.

Na Igbo enweghi eze abughikwa na onye Igbo achoghi ibu eze. Onye Igbo obula i huru choro ibu eze; mana o choro ka onye ozo buru eze ka yanwa nodu n'okpuru onye ahu. Ya ka Igbo ji asi "O di mma, onye obula lawazie be ya, gaa chiwe eze na ngwuru be ya".

Ndi antropolojii adighi abiakawa ala Igbo imu maka ha, makana Igbo maara ihe ndi ahu maara. Mana o nwere otu onye Amerika gara Onicha je muo omenaala ha ogu afo abuo gara aga. o kporo akwukwo o dere maka ihe o choputara. *The King in Every Man*. O nweghi ihe a na-ekwu maka ndi Igbo kariri nke a. Kedu ubochi anyi mutaziri na o nweghi onye Igbo di mma ichi Najirija, na o bu sooso ndi mba ozo ka eze kwesiri.

9/28
Kedu ubochi ndi Igbo choputara na ihe di Naijiria mma bu ochichi akaike, ochichi ndi obi di n'azu? Mu na otu enyi m, onye be anyi, na arurita uka banyere ya n'oge eteghi aka, na be m n'Amerika. Ihe enyi m na-ekwu bu na ohakarasi abughi maka anyi, na ihe anyi choro bu "a strong man" dika Abacha, onye ndi ocha gana-atu egwu. M si ya biko ekwuzila! Oge a ka o jizi kwuo nke bu nke. O si m na ya aghotaghi ihe m na-ekwu. O buzikwa m dere *Things Fall Apart*. Okonkwo o bughi "a strong man," o bughi udi mmadu ndi Igbo na-eweputa ka o chia ha?

Ihe aa biazie ka o rie m onu, mana o righi makana o bughi izizi mbu m na-ahu onye ghotahiere *Things Fall Apart*. Otutu afo gara aga otu okammuta si Jamani bia ihu m. Ajuju o juru m abuchaghi ajuju; kama o bu igwa m etu ihe si kwuru: O si m ma Okonkwo o bu onye nnochite (*representative*) ndi Igbo?

M wee si ya na o bu, mana o bughi -- ihe a wee gbakasja nwoke a isi; o fozie ya na ya bawara m mba. M muwazie ya amu n'ime obi m maka na aghotara m nsogbu m tinyere nwoke a n'ime ya; nwoke decharala thesis ya na Okonkwo bu onye nnochite ndi Igbo, biazie ka o nata nkwardo (*confirmation*), m wee na-ekponyere ya aja na gari!

Echiche ndi Igbo adighi ese n'elu mmiri, o di omimi hienne. O bughi egwu a chi utaba n'aka na-agba. Enyi m onye Igbo biara be m aghotaghi onodu Okonkwo, onye okammuta si Jamani bia aghotaghi ya. Ma, nke ka nke, bu na Okonkwo n'onwe ya aghotaghi kwa ya!

Okonkwo siri ike di ^{special man} uchu, na-agba mbo, na-ekwu eziokwu, kpata aku, chie echichi. Ha niile bu ihe Igbo kwuru ka a na-eme. O bughi sooso na e kwuru ya etu a, e kwuru ya n'onu uda. Okonkwo wee nu, wee mew^e. Mana o nwere ihe ozo Igbo takwunyere anyi na nti. O si na ihe kwuru, ihe akwudebe ya; anyi welata aka n'egbe na mma, anyi akotona nwoja na ogele na ajambele n'izu umunwaanyi, na ndi obi nro Okonkwo anughi ozi a e ziri n'oberu olu. Umufia we gbaketa ya azu ubochi o tijiri ukwu minye n'oku.

Igbo na-akuzi na nwoke adighi esi eziana nwoke ibe ya alaba. Nke a bu ezigbo nkuzi. Mana onye ghotahie nkuzi a, O nwere

ike na-eche na mmadu niile ha, na onyinye di iche Chukwu na-enye. Obodo a na-eche etu a enweghi iga n'ihu.

Onye na-asi na ohakarasi adighi Igbo mma aghotaghi Igbo nke o na-aghota ohakarasi. Ndi Igbo na-achi onwe ha n'obodo n'obodo. O nwee ihe di mkpa ka obodo kwuo, a maa ekwe, umunwoke niile onu rurula n'okwu agahiwe n'iro obodo; e kwuo okwu ahụ n'ihu oha. Ndi Igbo anaghi eziga 'representative' - onye ga-ekwuru ha onu ha. O were anya na ihe a Igbo na-eme mgbe gboo no odu ka isi mbido ohakarasi, maobu nna ohakarasi. Anyi enweghi ike si ka anyi chighaa, sobe uzo ndi gboo makana o bughizi sooso anyi nwe obodo anyi. Mana a gaghi eji maka nke a si na ohakarasi kariri anyi maobu nyiri anyi. Kama aro anyi gana-atu, na-atusi ike, bu etu anyi ga-esi muta ihoputa ndi ozi gana-agara anyi ulonzuko etiti di iche iche na-ekwu onu anyi n'ezie ma ha ruo ebe ahụ. Mgbe ndorondoro ochichi nwereonwe na-ebido na Naijiria otu nwa okorobia o na-enwu oku n'obi gara oka ichu nta vootu maka ibanye ulonzuko, 'House of Assembly'. Oge ahụ, udi okwu e ji achu nta vootu amabeghi otutu mmadu ahụ. Nwata okorobia biara ije ezisasia ozi agha na ogu o ji bia etu a gagesi chuo ndi ocha okpa delelem, were okwa ha kesara umu anyi. Otu agadi nwoke wee juo ya ajuju a: Ika nwa unu gaje, o budi ndi ara ka a choro na ya, ka o bu ndi anya doro? O.F. 19

Ihe di anyi mkpa taa bu ochichi ndi anya doro. Anyi achoghi ochichi ndi ofogori. O bu ezie na ahuhu na aguu di n'obodo anyi taa. Mana o bu n'oge di etu a ka obodo ji adaba n'onya ndi ofogoli. Ya bu ka anyi kee nkwicha n'ihoputa ndi anyi ga-ezipu ka ha buru anya anyi na nti anyi. Onye ofogoli agaghi abu anya na nti anyi, kama o buru afo anyi, na-eri ma nke ya na nke anyi. Odeakwukwo Chinweizu ji udi mmadu a tinyere oke mmanwu e ji udo adochigha azu, putaziri n'ama chusasia umu okorobia na-ejide ya; egwu wee di.

Oge m di n'ezigbo nwata o nwere otu dimkpa n'obodo anyi na-ewu ewu. O topuru mmadu, di mma anya, mara na-ekwu okwu, mana o na-eme aka abuo. Kama na o naghi eme ya n'ulo; O na-ejepu ejepu. Ihe o na-eme bu n'etiti mgbaachi, mgbe mmadu niile gasiri ugbo, o baa obodo anyi na ha gbara agbataobi buru ewu lowa. O mekatazie, ndi obodo a wee kwadebere ya. O

biazie burukwa ka o si ebu, okorobia asato puta, gaa ya okirikiri, were ntu *six inches* kunye ya n'isi, hapu ya; o gbarazie onwu onwu loputa, dachie uzo.

Ndi nwe nwoke a gara buru ya, dozisie, doba ya odu etu e si eme oge ahu, were okpu mmee kpuwe ya n'isi, gwa ndi obodo na o nwuru onwu chi ya. E wee gawa ulo onwu, gbakatazie, ntu di nwoke a n'uburu, dika o ga-asi ya nodi ebe a eme gini wee gba katum, gbara okpu mmee tupu n'ogbo. Ndi biara ulo akwa, onye gbakatazie o gbaghara ibe ya.

Akuko a abughi ezi akuko, mana ihe m ji koo ya bu ka anyi cheta na ofoogoli abughi ihe ohuru. Nke ozo, na o bu mmadu nwe ofoogoli; na umunna na-ekpuhi ajo ihe nwa ha na-eme na-ala oge ha n'iyi, maka na ejighi obaaka ekpuchi afoime.

Ofoogoli di na politiks anyi bu ndi obodo ha ka o diiri igwa umu ha okwu, tupu ajo ihe agbaa tum, chiputa mmadu niile okpa ezi. Anaghi m ekwu na o nweghi ihe na-aga ofuma n'ala Igbo. Otutu ihe di, mmadu nwere ike isi na ha ga nke oma. Etu Dkt. Alex Ekwueme si were ihe gara na nhoputa Prezident, gosiri omume nwa amadi.

"Ndorondoro ochichi o gbughi nke na-achi mmadu agwu" *all or nothing*, bu ihe a na-ahu n'obodo na-amaghi ihe, obodo aguu, obodo ndi amakekwu.

Ka anyi hapugodu udiri ndorondoro ochichi a, jikoo aka bulite ala Igbo, ka o na-egbukepu dika olaedo n'owuwa anyanwu.

© Chinua Achebe 1999.

EKELE

Otutu ihe m kwuru banyere oru T.J. Dennis n'Onitsha, si n'akwukwo ohuru John Goodchild dere no na mbiputa nke o kporo "Dennis and the Ibo Bible". A nam ekele ya maka enyemaka nkea.

** ** *

O bu Ndi otu nghazi Odenigbo na nduzi nke ichie P.A. Ezikeojiaku Ph.D tughariri edemede a na Igbo-izugbe.